

5. Кловак Г. Педагогічне керівництво колективною дослідницькою діяльністю вчителів у творчій спадщині В.О.Сухомлинського // Початкова школа. – 2003. – №10. – С. 5–10.
6. Мамчур Л.І. Принципи навчання рідної мови в методичній системі В.О.Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 1998. – №3. – С. 31–42.
7. Пентилюк М.І. Спадщина В.Сухомлинського в контексті сучасної лінгводидактики // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Педагогічні науки. Вип.8. – Миколаїв: МДУ, 2004. – С. 127–132.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – В 2 т. – Т.2. – М., 1989. – 387 с.
9. Слостенин В.А., Каширин В.П. Педагогика и психология – М.: «Академия», 2001. – 480 с.
10. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори в 5-ти томах. – Т.4. – К.:Рад.школа, 1977. – С. 7–390.
11. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1968. – №12. – С. 1–10.
12. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори в 5-ти т. – Т.3.– К.: «Рад. школа», 1977. – 670 с.
13. Сухомлинский В.О. Развитие индивидуальных способностей и наклонностей учащихся. – «Сов. педагогика», 1962. – № 12. – С. 24–34.
14. Шуляр В.І. Про систему вивчення спадщини В.О. Сухомлинського майбутніми словесниками // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Педагогічні науки. Вип.8. – Миколаїв: МДУ, 2004. – С. 172–175.

УДК 378:165.742

А.В. Міняйлова

ГУМАНІСТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ ХХ СТ.

У статті проаналізовано стан розробленості проблем гуманістичного виховання особистості в українській педагогічній науці ХХ ст., розкрито основні положення гуманістичної педагогічної системи В. Сухомлинського.

The state of developing the problems of personality's humanistic upbringing in Ukrainian Pedagogical Science (XX century) is analyzed in the article. The main points of Sukhomlynsky's humanistic pedagogical system are discovered.

Постановка проблеми. Реалізація концепції гуманізації національної освіти України, окресленої в офіційних нормативно-правових державних документах країни (Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Закон України «Про освіту» тощо), вимагає від сучасної вітчизняної педагогічної науки глибокого осмислення сутності гуманістичного виховання особистості і його ґрунтовного аналізу в історичному аспекті. Більш детального аналізу заслуговує педагогічна спадщина В. Сухомлинського як великого педагога-гуманіста, який присвятив свою педагогічну діяльність дослідженню проблем гуманістичної педагогіки. З цієї точки зору дана робота є досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми гуманістичного виховання в українській національній освіті в історичному аспекті розглянуті у роботах Г. Балла, І. Беха, І. Зязюна, С. Гончаренка, А. Капської, Н. Ничкало, Г. Пустовіта, М. Романенка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, О. Сухомлинської та ін. Педагогічна спадщина Сухомлинського стала об'єктом наукових досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (О. Сухомлинська, М. Мухин, А. Кокеріль, Л. Милков, І. Остапівський, І. Буєва, О. Сараєва, Г. Кондратенко, О. Рідкоус та ін.).

Метою даного дослідження є аналіз гуманістичного виховання особистості у педагогічній діяльності В.Сухомлинського в контексті української національної освіти ХХ ст.

Відповідно до мети нами поставлені такі *завдання*:

1. Дослідити стан розробленості проблем гуманістичного виховання в українській педагогічній науці у ХХ ст.
2. Проаналізувати основні засади гуманістичної педагогічної системи В. Сухомлинського.

Результати дослідження. У ХХ ст. розвиток української педагогічної науки відбувався у складних суспільно-політичних умовах, зумовлених значними історичними подіями (Перша Світова війна, громадянська війна, Велика Жовтнева революція, Велика Вітчизняна війна), що, на наш погляд, безумовно, мало великий вплив на формування провідних напрямів розвитку української педагогіки. Ідеї національного визвольного руху на початку століття відбивалися у педагогічних поглядах на проблему гуманістичного виховання особистості, про що свідчить чимала кількість науково-педагогічних та літературних джерел, автори яких видатні українські педагоги, суспільно-політичні діячі, письменники, філософи (І. Огієнко, М. Грушевський, С. Русова, Г. Ващенко та інші) зіграли величезну роль у боротьбі українського народу за право існування своєї культури, освіти тощо. Вище означені прихильники народної педагогіки виступали за реформу українських шкіл, а саме: розбудову власної національної системи освіти на культурно-історичних засадах українського народу з викладанням рідною мовою. Проблема гуманістичного виховання особистості, відповідно, розглядалася через призму народної педагогіки в контексті національного виховання як єдиного шляху гуманістичного перетворення українського суспільства й держави.

Українські педагоги ХХ ст. вважали принцип природовідповідності виховання одним із основоположних у гуманістичному вихованні особистості і наголошували на необхідності здійснення індивідуального підходу до кожної дитини як обов'язкової умови для розкриття і розвитку її природних гуманістичних якостей – людяності, терплячості, здатності до співчуття, розуміння, доброчесності, поваги до іншої людини, великодушності, справедливості, працьовитості тощо, але, на наш погляд, здебільшого з метою формування національної свідомості особистості, виховання патріотичності, любові та співчуття до рідного народу, бажання зробити його вільним та щасливим.

Великий внесок у розвиток ідеї гуманістичного виховання особистості за часів Української Народної Республіки зробили українські педагоги, суспільно-політичні діячі І. Огієнко, М. Грушевський, С. Русова, Н. Полянська-Василенко, Г. Ващенко та ін. Проводячи боротьбу за українізацію школи, вони надали проблемі гуманістичного виховання нового бачення. І. Огієнко виступав за доступність та обов'язковість освіти для дітей всіх верств населення незалежно від соціального, майнового, расового чи віросповідального походження [3: 309].

За гуманістичність та демократичність народної освіти на загальнолюдських та національних засадах як необхідної умови національного-духовного та інтелектуального відродження України виступав М. Грушевський. У розв'язку проблеми гуманістичного виховання особливої уваги він приділяв значенню гуманітарних дисциплін у шкільному навчанні, вважаючи, що саме вони дають дітям змогу пізнати себе і з'ясувати своє місце в світі, а також роль свого народу у світовій історії, тобто відіграють вирішальну роль у формуванні світогляду підрастаючого покоління.

Педагогічна спадщина С. Русової, на жаль, ще повністю не досліджена, але аналіз існуючих теоретичних джерел надає нам змогу зробити висновки про величезну роль української освітянки у гуманістичному вихованні дітей і молоді, у тому числі дітей дошкільного віку, якому раніше приділялася незначна увага. Концепція системи національної освіти і виховання С. Русової спрямована на формування національно свідомих громадян української держави і передбачає виховання розумної, працьовитої, самостійної дитини, здатної до самоаналізу, саморозвитку, яка з повагою ставиться до свого народу, його культури, історії тощо. На її погляд, дитина не повинна зростати бездіяльним спостерігачем того, що відбувається навколо. Тому одне з основоположних завдань виховання – навчити

дитину формувати особисту точку зору на події, аналізувати і відстоювати свої судження, вміти розрізняти добро і зло. І найкращим методом у розв'язанні цього завдання Русова вважала наслідування дитиною прикладу дорослих, що накладало певні вимоги не тільки на педагогів-вихователів, а й на батьків та інших дорослих з кола оточення дитини.

Вважаючи дитину найдорожчим скарбом у світі, піклуючись про її майбутнє і ставлячись до неї з великою любов'ю, педагог закликала вихователів до активної, прогресивної позиції, до нових пошуків у гуманістичному вихованні, наголошувала на індивідуальному підході до кожної дитини, дотримуючись принципу природовідповідності виховання.

Особливістю української національної системи освіти Г. Ващенко був її ідеологічний характер, спрямований проти тоталітаризму антигуманної, на думку педагога, більшовицької системи освіти, яка, на його погляд, мала пагубний вплив на особистість дитини, замикаючи її в рамки і не даючи свободи вільного розвитку.

Реалізуючи свої гуманістичні погляди, Г. Ващенко багато уваги приділяв дослідженню проблеми виховного ідеалу, результати якого вчений висвітлив у своєму підручнику „Виховний ідеал”, називаючи такою працелюбну, правдиву, людяну, щиросердну, чуйну, віддану, оптимістичну, самостійну, діяльну людину. Таке розуміння національного виховного ідеалу ґрунтується на засадах християнської моралі та на здобутках українського народу: „Плекаючи свої кращі традиції, борючись за свою самостійну державу, українська молодь разом з тим мусить не тільки плекати загальнолюдські ідеали, а й активно боротися за них... Віримо, що ця боротьба закінчиться перемогою Правди і Добра” [2: 190].

Надаючи вихованню не меншого значення, ніж навчанню, у становленні особистості і, розглядаючи їх як єдиний, нерозривний, послідовний процес впливу на дитину („Людина не виховується по частинам, вона створюється всією сумою впливів, під які вона підпадає” [5: 119]), видатний український радянський педагог А. Макаренко закликав дотримуватись індивідуального підходу та уникати шаблонів і стереотипів у вихованні: „Було б неймовірним верхоглядством ігнорувати людську різноманітність і питання про завдання виховання намагатися втиснути в загальний для всіх словесний рядок” [4: 169].

Гуманістичне виховання особистості дитини педагог розглядав у контексті трудового виховання і виховання в колективі, які були основоположними ідеями його педагогічної системи. Макаренко був впевнений, що колективний труд позитивно впливає на мотивацію поведінки дитини, формування її світогляду, засвоєння моральних цінностей та розуміння свого особистісного значення для колективу і для суспільства в цілому. На його думку, саме у трудовому процесі під час виконання колективної продуктивної праці у дитини відбувається формування моральних особистісних якостей, таких як відповідальність, наполегливість, відчуття обов'язку тощо, виховується гуманне ставлення до інших людей – членів колективу, здатність до співчуття, розуміння, доброзичливість, емпатія тощо. Тому Макаренко вважав колектив головним інструментом виховання на гуманістичних засадах. При цьому, на думку педагога, колектив не „поглинає” особистість, він надає їй можливості залишатися індивідуальністю, розвивати свої творчі здібності. Педагог писав: „Гідним нашої доби організаційним завданням може бути лише створення методу, який, будучи загальним і єдиним, в той же час надавав би можливості кожній окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність, йти уперед за лінією своїх схильностей... перед нами відразу постає колектив як об'єкт нашого виховання” [4: 170]. На думку вченого, великого значення набуває атмосфера в колективі, яка повинна бути доброзичливою, бадьорою, життєрадісною та спокійною. Значної ролі у створенні такої атмосфери Макаренко надає особистості педагога-вихователя, який виступає не як диктатор, а як співучасник колективу, реалізує демократичний стиль педагогічного спілкування, є для вихованців старшим товаришем, має спільні з ними інтереси і здійснює постійний творчий пошук нових методів педагогічного впливу на членів дитячого колективу.

Найвищої вершини розвитку теорія і практика гуманістичного виховання набули, на наш погляд, у педагогічній системі видатного українського вченого В. Сухомлинського, який

узагальнив, систематизував, переосмислив, поглибив, розширив та наповнив новим змістом педагогічні ідеї попередників-гуманістів. Результати своїх наукових досліджень та роздуми з питань гуманістичного виховання педагог залишив у величезній спадщині (50 монографій і книг, 625 статей), яка і сьогодні є дуже актуальною і продовжує ретельно досліджуватися сучасними науковцями як вітчизняними, так і зарубіжними (М. Мухин, А. Кокеріль, Л. Милков, І. Остапйовський, І. Буєва, О. Сараєва, Г. Кондратенко, О. Рідкоус та ін.).

У своїх творах, присвячених проблемам гуманістичного виховання „Про виховання”, „Як виховати справжню людину”, „Шлях до серця дитини” та ін., педагог глибоко розкриває сутність таких понять як гуманізм, людяність, гідність, терпимість, тактовність, відповідальність, патріотизм, любов тощо, теоретично обґрунтовує необхідність та значущість виховання у дитини почуття совісті, сорому, справедливості, скромності, щедрості, милосердя та сформулював цілу низку практичних порад щодо втілення цих ідей у життя [3: 387]: „Ти народжений людиною, але Людиною потрібно стати. Справжня людина – це дух людський, який виражається у переконаннях і почуттях, волі та прагненні, у відношенні до людей і до самого себе, у здатності любити і ненавидіти, вбачати в мрії ідеал і боротися за нього” [6: 17].

Гуманістична основа педагогічної системи Сухомлинського полягає у визнанні цінності людини, її індивідуальної свободи і гідності, права на щасливе життя і творчість, у створенні умов для всебічного гармонійного розвитку кожної особистості. Тому, на його думку, «головним предметом в школі повинно бути людинознавство» [1].

Сухомлинський визначає такі основні вимоги до виховного процесу:

- любов до кожної дитини;
- повага дитини як особистості;
- віра в талановитість дитини та її добре начало;
- знання дитини, її душі, прагнень, можливостей;
- піклування про всебічний розвиток особистості;
- розуміння дитини;
- розвиток почуття власної гідності дитини;
- навчання дитини гуманним взаєминам з іншими людьми.

Витоками гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського були загальнолюдські і національно-духовні моральні цінності, народна мудрість. Провідна ідея педагогічної системи великого гуманіста у тому, що кожна дитина, кожна людина гідна того, щоб бути щасливою, і має право бути такою. Завдання школи – допомогти їй у цьому, а саме, на думку Сухомлинського, створити педагогічні умови для всебічного гармонійного розвитку дитини, які б надали їй можливості максимально розкрити свої природні здібності і проявити свої гуманістичні особистісні якості. При цьому основоположного значення набуває виховання у дитини поваги до самої себе та людяності – основних засад формування гуманної особистості.

Виховання людяності, яке, на думку вченого, відбувається через створення добра людям, і всебічний гармонійний розвиток у педагогічній системі Сухомлинського ми вбачаємо як двосторонній процес: через створення добра іншим людям людина вдосконалює свої моральні гуманістичні особистісні якості, і навпаки – саме через реалізацію внутрішньої потреби бути чуйною, справедливою, терпимою, тактивною, відповідальною тощо у відношенні до інших людей у людини виховується людяність як найвища мета гуманістичного виховання особистості.

Міцним підґрунтям гуманістичного виховання особистості В.Сухомлинський вважав виховання у кожної дитини поваги до самої себе. На його думку, самоповага – необхідна умова існування особистості, колективу, школи взагалі. Без самоповаги школа перетворюється на випадкове збіговисько, вважав учений.

Провідну роль у процесі виховання поваги учнів до самих себе Сухомлинський надавав педагогові, його творчості, яка вимагала глибокого розуміння психології дитини і подальшого вдосконалення педагогічної майстерності: „на жаль, у шкільній практиці ця

сфера педагогічної творчості є найбільш недосконалою і саме в цій сфері допускається найбільше грубих помилок” [3: 388]. У роботі „Людина неповторна” Сухомлинський писав: „хороший учитель – це, насамперед, вихователь, який запалює перед вихованцями світло розуму, веде їх уперед, допомагає переборювати труднощі... хто у кожному своєму вихованці бачить велику людину у майбутньому” [7].

Також великої ролі у гуманістичному вихованні особистості дитини Сухомлинський відводив родині. На його думку, всебічний і гармонійний розвиток дитини можливий лише за умов плідної співпраці школи і сім'ї, оскільки саме звідси дитина переймає культуру відносин, спілкування, поведінки тощо: „Людина в своєму розвитку стає такою, яка в неї мати, точніше, яка гармонія любові і волі в її духовному світі” і „батько народжує і виражає, продовжує, розвиває себе в своєму синові й дочці, вливаючи своє духовне начало з духовним началом матері” [3: 395].

Таким чином, В.Сухомлинським зроблено великий внесок у розвиток гуманістичного підходу до виховання особистості. Концептуальні положення його педагогічної системи, які сьогодні є дуже актуальними в умовах гуманізації освіти, залишаються невід'ємною базовою основою гуманістичного виховання особистості.

Висновки. Отже, видатні українські педагоги, філософи, суспільно-політичні діячі ХХ ст. зробили великий внесок у розробку питань гуманістичного виховання особистості в системі української національної освіти і стали передтечею гуманістичної педагогічної системи В. Сухомлинського, яка ґрунтується на загальнолюдських і національно-духовних ідеалах і визнає особистість дитини найвищою цінністю в світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барбіна Є.С. Гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти // Педагогічні науки. – Херсон: ХДУ, 2003. – Вип. 34. – С. 188 – 191.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – 191с.
3. Історія української школи і педагогіки: Навч. посіб.: За ред. О. О. Любара. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2003. – 450 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
4. Макаренко А.С. Пед. соч.: В 8 т. / Под ред. М. И. Кондакова и др. – М.: Педагогика, 1983 – 1986. – Т. 1.
5. Макаренко А.С. Пед. соч.: В 8 т. / Под ред. М. И. Кондакова и др. – М.: Педагогика, 1983 – 1986. – Т. 4.
6. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека. – М.: Педагогика, 1990. – 288 с.
7. Сухомлинський В.О. Людина неповторна // Вибр. твори в 5 т. – К.,1976. – Т.5. – С. 85 – 102.

УДК 37.034

С.А. Мукомел

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ІСТОРИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядаються різні наукові підходи до тлумачення семантики термінологічної „духовність” особистості, здійснюється їхній психолого-педагогічний аналіз.

In the article different scientific approaches of interpretation of semantics of the term spirituality of the person are revealed, their psycho-pedagogical analysis is carried out.

Нині проблема духовності не лише не втрачає актуальності, а ще й загострюється, оскільки набуті у попередні десятиліття суспільні ідеали мали узагальнений, регламентований, державницько-класовий характер і не були зорієнтовані на внутрішній, особистісний світ кожної людини як основи вирішення проблеми. Тому перехід від глобальних суспільних категорій, від публічної риторики про моральність до розуміння духовності як складного психічного феномена самоусвідомлення особистості повинен